

ეკატერინე ქურდაძე, ნინო დემეტრაძე

აკაკი წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
ქუთაისი, საქართველო
nino.demetradze@atsu.edu.ge
ekaterine.kurdadze@atsu.edu.ge
<https://doi.org/10.52340/lac.2024.09.54>

სამეტყველო და ტექსტობრივი ჟანრების მიმოხილვა

საკვანძო სიტყვები: სამეტყველო ჟანრი, ტექსტობრივი ჟანრი

თანამედროვე ტექსტები, მეტყველების ფორმიდან გამომდინარე იყოფა ზეპირ და წერილობით ტექსტებად. მეტყველების ზეპირი ფორმის ტექსტები პრინციპულად განსხვავდება წერილობითი ფორმისაგან. წერილობითი ტექსტი წინასწარაა ჩაფიქრებული და სწორ-დება მიმღების ჩაურევლად, ხოლო ზეპირ ტექსტში ყველა გასწორება მიიღება მსმენელთან ერთად. ასევე საინტერესოა ის, რომ წერილობითი ტექსტი გათვლილია მხედველობით აღქმა-ზე, ამიტომ მასში გამოიყოფა ნაწილები, ფრაგმენტები, სათაურები, ქვესათაურები, აბზაცები, შრიფტობრივი დანაყოფები და სხვ. ზეპირი ტექსტი გათვალისწინებულია სმენით აღქმაზე და ამიტომ ის ხაზობრივია (ლინეარული), ამ დროს შეუძლებელია „გადასმენა“ (თუ ეს არ არის მაგნიტოფონზე ჩაწერილი); ამავე დროს აღინიშნება ცხადი დამოკიდებულება ტექსტისა მსმენელზე. არამონოლინგვურ მეტყველებაში ასევე აღინიშნება აშკარა ჩარევა საუბარში, რაც ზოგჯერ ვნებს არა მხოლოდ ტექსტის მთლიანობას, არამედ მის სრულყოფას.

ზეპირმეტყველებაში ტექსტს აქვს თავისი რიტორიკული „მიღებები“, განსხვავებული წერილობითი ტექსტის მიღებებისაგან; შესაბამისად, თანამედროვე ჟანრობრიობამ წარმოადგინა საინტერესო კლასიფიკაციები მეტყველებითი და ტექსტობრივი ჟანრებისა; ხოლო, ამ კლასიფიკაციების სათავეში დგას სამეტყველო ჟანრის ბახტინისეული გაგება და მეტყველებითი ჟანრი არის „შედარებით მყარი თემატიკური, კომპოზიციური და სტილისტური ტიპები გამონათქვამებისა, მეტყველებითი მთლიანობის აგების ტიპობრივი მოდელები, რომელთაც მოსაუბრისათვის აქვს ძალიან საჭირო და ნორმალური მნიშვნელობა“. ასევე, ის აღნიშნავს - „სასაუბრო ჟანრი რომ არ არსებობდეს, სასაუბრო მიმართვა იქნებოდა თითქმის შეუძლებელი“.

მიუხედავად ამისა, სხვადასხვა გამოკვლევებში სასაუბრო ჟანრს ეძლევა სხვადასხვა ახსნა; პირველ რიგში, ეს გამოწვეულია იმით, რომ ჟანრობრივი მიმდინარეობის მთავარი ტერმინი - სამეტყველო ჟანრი - მკვლევარების მიერ განსაზღვრულია სხვადასხვაგვარად. მაგალითად, ზოგ გამოკვლევაში, ტერმინი „სამეტყველო ჟანრი“ გაშიფრულია ძალიან ფართო მასშტაბით, სხვა მეცნიერთა ნაშრომებში იმავე ტერმინის გაგება გადატანილია მეტყველებით აქტებზე, ხოლო მესამე შემთხვევაში ზემოხსენებული ფრაზა - „სამეტყველო ჟანრი“ ებმის ტექსტის ტიპებს.

ბევრი სწავლულის აზრით, სამეტყველო ჟანრის ძირითად ნიშან-თვისებად მიჩნეულია: ადრესატი, ადრესანტი, დამკვირვებელი, რეფერენტული სიტუაცია, კავშირის ლინეალურობა, ურთიერთმიმართებათა საერთო კონტექსტი, დრო, ადგილი და გარემო, კომუნიკაციური მიზანი,

ავტორის სახე, ადრესატის სახე, წარსული, მომავალი, მოვლენათა შინაარსის ტიპი, სამეტყველო ჟანრის ენობრივი გამოთქმა.

ბახტინის იდეამ პირველად და მეორეულ მეტყველებით ჟანრებზე სწავლულებს საშუალება მისცა განეხილათ სამამულო ჟანრობრივი მიმდინარეობის განვითარება ტრადიციულ სემიოტიკურ პარადიგმაში - „სინტაქსი-სემანტიკა-პრაგმატიკა“. შესაბამისად, ლინგვისტურ გამოკვლევებში სამეტყველო მიმდინარეობის სამი მიმართულება გამოიყო.

I მიმართულება (სემანტიკური) - სამეტყველო ჟანრები განისაზღვრება, როგორც „ტიპური სიტუაციების ვერბალური გაფორმება სოციალური ზემოქმედების ელემენტებით“. მეორეული უნარი გაიგება როგორც პირველისაგან ონტოლოგიურად ნაწარმოები, რომელიც განსხვავებულია ფუნქციონირების სფეროთი ან სტილისტური გადამუშავებით.

ამ მიმართულების ფონზე, ჟანრის თანამედროვე მკვლევარებს საშუალება მიეცათ გამოეყონ და აღწერონ:

- . ინფორმაციული და ფაქტობრივი სამეტყველო ჟანრი;
- . ქვეუნარი (ერთაქტიანი გამონათქვამები), ჰიპერჟანრი და ჟანროიდები (ანუ ჰიბრიდები, რომლებიც შეიცავს სხვადასხვა ჟანრის ელემენტებს), განცხადებები, განკარგულებები, საუბრები, ანეკდოტები, ფლირტი, სადღეგრძელოები, დამოწმებები).

გამონათქვამების და სამეტყველო ჟანრების არსებით ნიშნულებად, განსხვავებით ენის სისტემების ერთეულებისაგან (სიტყვა და წინადადება), კოჟინას აზრით, მიჩნეულია: მეტყველების სუბიექტის ცვალებადობა, გამძლეობა და დიალოგურობა; უსვამს რა ხაზს სირთულეებს სამეტყველო ჟანრსა და მეტყველებით აქტს შორის, კოჟინა გვთავაზობს შემდეგ სქემას: . სამეტყველო ჟანრი და პირველადი სამეტყველო ჟანრი;

- მეორეული სამეტყველო ჟანრი.

ასე რომ, მდგომარეობა, რომ სამეტყველო ჟანრი ანალოგია სამეტყველო აქტისა, შეიძლება მართებული იყოს მხოლოდ პირველად სამეტყველო ჟანრთან მიმართებაში და არა მეორეულში.

სახელმძღვანელოთა სერიის - „სკოლის რიტორიკა“ ავტორები, ლადჟენსკაიას ხელმძღვანელობით გამოყოფენ ორ ძირითად განყოფილებას: ურთიერთმიმართვას და სამეტყველო ჟანრებს. ურთიერთმიმართვაში შეისწავლიან:

- სამეტყველო ჟანრებს ან სამეტყველო აქტებს: თხოვნა, უარი, დამშვიდობება, მისალმება, მადლიერება;

- რიტორიკულ ჟანრებს: თავაზიანი თხოვნა, თავაზიანი უარი, თხოვნიტი კომპლიმენტები, მადლიერებითი კომპლიმენტები, საუბარი, დისკუსია და სხვ.

განყოფილებაში - „სამეტყველო ჟანრები“ შესწავლილი მასალის სახით წარმოდგენილია ტექსტობრივი ჟანრები: I ფუნქციონალურ სტილთან დამოკიდებულებაში საქმიანი ჟანრები - პროტოკოლი, განცხადებები, საქმიანი წერილები და სხვ.; პუბლიცისტიკურში - ქრონიკა, შენიშვნა, ინტერვიუ, პროლეტარული ჩანახატი და სხვ.; მხატვრულში - მოთხრობა, ზღაპარი, იგავ-არაკი და სხვ.; სამეცნიეროში - რეცენზია, ანოტაცია, სასაუბრო პირადი წერილი, ჩანაწერები და დღიური ჩანიშვნები;

II. ფუნქციურ-აზრობრივ მეტყველებით ტიპთან დამოკიდებულებაში - აღწერა, მსჯელობა;

III. პრაგმატიკულ წყაროებთან დამოკიდებულებაში - ადრესატი, ადრესანტი, (კომპლიმენტის ჟანრი, სადღეგრძელოს ჟანრი, დისკუსია);

IV. მიმართვის სფეროსთან დამოკიდებულებაში - ოფიციალურ-პოლიტიკური, სამხედრო, აკადემიური, რელიგიური და სხვ.

აქვე მოცემულია არაჩვეულებრივი ტექსტების განსაზღვრება, კერძოდ: დასურათებული ან ნახატებიანი ტექსტების, ფოტოჩანახატები, წარწერა ფოტოსურათთან; ფოტოსურათი, როგორც

ლუსტრაცია, ტექსტთან, პირველადი და მეორეული ტექსტების კლასიფიკაცია და მათი დახასიათება.

ვნახოთ როგორ არის წარმოდგენილი „სკოლის რიტორიკის“ ავტორების მიერ პირველადი და მეორეული ტექსტების კლასიფიკაცია და მათი დახასიათება სქემის მიხედვით.

პირველადი ტექსტები: ავტობიოგრაფია, წერილი, სტატია გაზეთში, მოთხრობა, ჩანაწერები დღიურში, აფიშა.

მეორეული ტექსტები: გამომხაურება, ანოტაცია, მოყოლა, თხრობა, ინსცენირება, კონსპექტი, რეცენზია, შემდეგსიტყვაობა.

ასევე საინტერესოა დომშენვის, შიშკინისა და გონჩაროვის მიერ შედგენილ ტექსტთა ტიპების კლასიფიკაცია; თუმცა, ეს კლასიფიკაცია გლიცინის მიერ არის წარმოდგენილი, როგორც გამგზავნის და მიმღების როლებს შორის დამოკიდებულებაში გვთავაზობს ტექსტების დაყოფას შემდეგ სახეობებად: . აუცილებელი ტექსტები დაკავშირებული მიმოწერასთან (თანხმობა, მოლაპარაკება, კანონი, ბრძანება);

. სახელმძღვანელო ტექსტები, სადაც მეტყველების მიმღები ეცნობა ტექსტის შინაარსს და მოჰყავს ის მოქმედებაში (თხოვნა, სასამართლოში დაცვა, რეკლამა, განცხადება, ანოტაცია, სახელმძღვანელოები, ინსტრუქცია);

. ტექსტები, რომლებშიც შედის ინფორმაცია „შემკრებლობითი“ (დაგროვითი) ხასიათის და გათვლილია ხანგრძლივ გამოყენებაზე (სატელეფონო ცნობარი, რეესტრი, ჩანაწერების წიგნი, დღიური, პროექტები);

. ტექსტები, რომლებიც შეიცავს არაოფიციალური ხასიათის ცნობებს (ჩანაწერი, წერილი, საფოსტო ბარათი, შეტყობინება); გნიფკე-სუპრიკიც ასევე გამოყოფს შემდეგი სახის ტექსტებს:

. სააგიტაციო, წინასაარჩევნო აგიტაციები, სარეკლამო ტექსტები, პოლიტიკური გამონათქვამები, პამფლეტი, კომენტარი;

. თხრობით-ახსნითი ან საგნობრივ-განპირობებული; სამეცნიერო ტექსტები, ფილოსოფიური, შეტყობინება.

მხატვრული ტექსტის სხვა სპეციფიკური განსაზღვრა, როგორც ესთეტიკური კომუნიკაციის ერთეულისა, არის მისი აბსოლუტური ანთროპოცენტრულობა, ე. ი. სამყაროს შეცნობა და სხვა მხატვრულ და ლიტერატურულ ნაწარმოებებში, რომლებიც, პირველ რიგში, მიმართულია ადამიანისაკენ, მისი შეცნობისაკენ, ხოლო ყველა სხვა დანარჩენი მოვლენა გამოხატვის საშუალებებია, ყველაზე ფასეული წარმოდგენები ადამიანზე - მწერალი, როგორც მხატვრულ-შემეცნებითი მოღვაწეობის სუბიექტი, და მკითხველი, როგორც დამახასიათებელი რგოლი სულიერ-პრაქტიკული მოღვაწეობის ყოფიერების ესთეტიკურ აღქმაში. ასეთი სახით - ავტორი-პერსონაჟი-მკითხველი - არის ლიტერატურული ნაწარმოების ანთროპოცენტრისტული სტრუქტურის აზრობრივი ცენტრი.

ლიტერატურა

1. ლებანიძე გ. „კომუნიკაციური ლინგვისტიკა“, ენა და კულტურა, თბილისი, 2004.
2. Арутинова И. Введение, логический анализ языка. М., 1999.
3. Нозрина Л. Поэтика грамматических категории. М., 2004.